

بانکداری الکترونیکی

دکتر حسین عباسی نژاد

مینا مهنوش

تهران

۱۳۸۵

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

عباسی نژاد، حسین، ۱۳۳۲ -
بانکداری الکترونیکی / حسین عباسی نژاد؛ مینا مهرنوش. - تهران: سازمان مطالعه و
تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۵.
هـ، ۲۴۶ ص.: جدول. - («سمت»؛ ۱۰۵۸. اقتصاد؛ ۴۱)
بها: ۱۷۵۰۰ ریال.
ISBN 978-964-530-118-5
فهرستویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
بشت جلد به انگلیسی: Hossein Abbasi Nejad, Mina Mehrnoush. Electronic
Banking.
کتابنامه.

۱. انتقال الکترونیکی وجوه. ۲. بانکداری اینترنتی. ۳. مهرنوش، مینا.
الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ب. عنوان.
۲ ب ۲ / ع ۲ / ۱۷۱۰ / HG ۳۳۲ / ۱۷۸
کتابخانه ملی ایران
۸۵۰۳۹۹۵۹

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

بانکداری الکترونیکی

دکتر حسین عباسی نژاد (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)، مینا مهرنوش

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۵

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت ۱۷۵۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل
توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

آدرس ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ
است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مهم‌ترین عامل در کسب خود کنیایی و بازسازی، توسعه مراکز علمی و تحقیقات و تمرکز و هدایت امکانات و تشویق کامل و همه‌جانبه مخترعین و مکتشفین و نیروهای مستعد و متخصص است که نهایت مبارزه با جهل را دارند و از لاک نگرش انحصاری علم به غرب و شرق به درآمده و نشان داده‌اند که می‌توانند کشور را روی پای خود نگه دارند.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته اقتصاد در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی درس «اقتصاد تجارت الکترونیکی» به ارزش ۳ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، پژوهشگران و علاقه مندان به مطالعات علمی-پژوهشی نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	سخن مؤلفان
۵	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱ نظام پایاپای (مبادله کالا با کالا)
۶	۱-۲ نظام پول کالایی (نظام مبادله پایاپای غیر مستقیم)
۸	۱-۳ نظام پول اعتباری
۹	۱-۴ تحول و تکامل بانک و بانکداری
۱۲	۱-۵ پیدایش فناوری اطلاعات و ارتباطات
۱۳	۱-۶ تاریخچه تجارت الکترونیکی و پیدایش آن
۱۶	۱-۷ تعاریف تجارت الکترونیکی
۲۵	فصل دوم: آشنایی با بانکداری الکترونیکی
۲۶	۲-۱ تعریف بانکداری الکترونیکی
۲۹	۲-۲ سیر تحول فناوری اطلاعات در صنعت بانکداری دنیا
۳۰	۲-۲-۱ دوره اول: اتوماسیون پشت باجه
۳۱	۲-۲-۲ دوره دوم: اتوماسیون جلوی باجه
۳۲	۲-۲-۳ دوره سوم: متصل کردن مشتریان به حسابهایشان
۳۴	۲-۲-۴ دوره چهارم: یکپارچه سازی سیستمها و مرتبط کردن مشتری با...
۳۵	۲-۳ تاریخچه بانکداری الکترونیکی یا بانکداری اینترنتی
۳۸	۲-۴ مزایا و معایب بانکداری الکترونیکی
۳۸	۲-۴-۱ مزایای بانکداری الکترونیکی

۴۰	۲-۴-۲ معایب بانکداری الکترونیکی
۴۲	۲-۵ شیوه‌های اجرایی بانکداری الکترونیکی
۴۷	۲-۶ نقش بانکها در تجارت الکترونیکی
۴۹	۲-۷ تعامل میان بانکداری الکترونیکی و تجارت الکترونیکی
۵۱	منابع
۵۲	فصل سوم: بانکداری الکترونیکی در سطح مشتری
۵۳	۳-۱ دستگاههای خودپرداز
۵۳	۳-۱-۱ تاریخچه اختراع دستگاههای خودپرداز
۵۵	۳-۱-۲ تحولات دستگاه خودپرداز
۶۳	۳-۱-۳ انواع دستگاههای خودپرداز ساخت شرکت دیولد
۶۶	۳-۲ دستگاه نقطه فروش
۶۷	۳-۲-۱ کاربردهای دستگاه نقطه فروش
۶۸	۳-۲-۲ نحوه عملکرد دستگاههای نقطه فروش
۷۰	۳-۳ بانکداری تلفنی و موبایل بانک
۷۱	۳-۳-۱ ارائه خدمات بانکی از طریق تلفن ثابت
۷۳	۳-۳-۲ ارائه خدمات بانکی از طریق تلفن همراه
۷۳	۳-۴ بانکداری اینترنتی
۷۵	۳-۴-۱ کاربری بانکداری اینترنتی
۷۷	۳-۵ بانکداری خانگی
۷۹	منابع
۸۱	فصل چهارم: بانکداری الکترونیکی بین بانکی
۸۱	۴-۱ انتقال الکترونیکی منابع (EFT)
۸۲	۴-۱-۱ انواع انتقال منابع
۸۳	۴-۱-۲ روشهای پایه انتقال منابع
۸۶	۴-۱-۳ روند حرکت یک دستور انتقال منابع
۹۲	۴-۱-۴ خصوصیات انتقال الکترونیکی منابع

۹۶	۴-۲ بانکداری در سطح بین الملل و در داخل کشورها
۹۶	۴-۲-۱ سوئیفت
۹۷	۴-۲-۲ EDI در نظام بانکی
۱۰۰	۴-۲-۳ پروژه آزمایشی سوئیفت EDI
۱۰۲	۴-۳ تجربه کشورها در بانکداری الکترونیکی
۱۰۲	۴-۳-۱ تجربه فرانسه
۱۰۷	۴-۳-۲ تجربه انگلستان
۱۱۲	۴-۳-۳ تجربه امریکا
۱۱۶	۴-۳-۴ تجربه رومانی
۱۱۸	۴-۳-۵ تجربه اسلواکی
۱۱۹	۴-۳-۶ تجربه بلغارستان
۱۲۰	منابع
۱۲۱	فصل پنجم: پول و کارتهای الکترونیکی
۱۲۲	۵-۱ روشهای پرداخت الکترونیکی
۱۲۳	۵-۱-۱ نظامهای مبتنی بر کارتهای اعتباری
۱۴۱	۵-۱-۲ نظامهای مبتنی بر چک الکترونیکی
۱۴۴	۵-۱-۳ نظامهای مبتنی بر پول الکترونیکی
۱۴۷	۵-۱-۴ نظامهای مبتنی بر ریزپرداختها یا ریزپردازندهها
۱۴۹	۵-۲ مراحل عملیات بانکی کارتهای اعتباری
۱۴۹	۵-۲-۱ انواع نظام گردش عملیات بانکی کارتهای اعتباری در مرحله اول
۱۵۱	۵-۲-۲ انواع نظام گردش عملیات بانکی کارتهای اعتباری در مرحله دوم
۱۵۲	منابع
۱۵۳	فصل ششم: موبایل بانک
۱۵۴	۶-۱ بانکداری از طریق تلفن همراه یا موبایل بانک
۱۵۵	۶-۱-۱ تعریف بانکداری موبایل بانک
۱۵۶	۶-۲ خدمات ارائه شده در سیستم بانکداری تلفن همراه
۱۵۸	۶-۳ زیرساختها و سیستمهای لازم برای عملی شدن بانکداری از...

۱۵۸	۶-۳-۱ سیستمهای ارتباطی در تلفنهای همراه
۱۶۰	منابع
۱۶۱	فصل هفتم: استانداردهای بانکداری الکترونیکی
۱۶۲	۷-۱ زیرساختهای بانکداری الکترونیکی
۱۶۲	۷-۱-۱ زیرساختهای فنی
۱۶۶	۷-۱-۲ زیرساختهای فرهنگی و اجتماعی
۱۶۷	۷-۲ زیرساختهای امنیتی
۱۶۸	۷-۲-۱ امنیت اتصالات ارتباطی
۱۶۸	۷-۲-۲ امنیت رایانه‌ها
۱۶۹	۷-۲-۳ امنیت پایانه‌ها
۱۷۰	۷-۲-۴ امنیت کارت بانکی
۱۷۲	۷-۳ مسائل امنیتی مرتبط با بانکداری الکترونیکی
۱۷۴	۷-۴ رمزنگاری
۱۷۵	۷-۴-۱ شیوه‌های رمزنگاری
۱۷۸	۷-۵ شیوه‌های رمزنگاری در نظامهای پرداخت الکترونیکی
۱۷۹	۷-۵-۱ انواع رمزگذاری
۱۸۱	۷-۵-۲ رمزگذاری به شیوه کلید عمومی یا رمزگذاری نامتقارن
۱۸۲	۷-۵-۳ امضاهای دیجیتالی و پنهان‌سازی
۱۸۳	۷-۶ مسائل حقوقی بانکداری الکترونیکی
۱۸۴	۷-۶-۱ مفهوم امضای الکترونیکی از دید حقوقی
۱۸۵	۷-۶-۲ انواع امضای الکترونیکی
۱۸۷	۷-۶-۳ ارزش اثباتی امضای الکترونیکی
۱۸۹	منابع
۱۹۰	فصل هشتم: آثار اقتصادی و اجتماعی بانکداری الکترونیکی
۱۹۰	۸-۱ تأثیر محیطی بانکداری الکترونیکی
۱۹۴	۸-۲ مزایای بانکداری الکترونیکی

۱۹۴	۸-۲-۱ مزایای بانکداری الکترونیکی از نگاه خود بانک
۱۹۴	۸-۲-۲ مزایای بانکداری الکترونیکی از نگاه مشتری
۱۹۵	۸-۳ بانکداری الکترونیکی و بحث مالیاتها
۱۹۷	۸-۴ اثر تجارت الکترونیکی بر عملکرد بنگاهها و بعضی از متغیرهای اقتصادی
۱۹۷	۸-۴-۱ کارایی
۲۰۲	۸-۴-۲ اثر تجارت الکترونیکی بر بهره‌وری
۲۱۱	منابع
۲۱۲	فصل نهم: بانکداری الکترونیکی در ایران
۲۱۲	۹-۱ تاریخچه بانکداری الکترونیکی در ایران
۲۱۴	۹-۱-۱ تاریخچه طرح
۲۱۴	۹-۱-۲ اهداف طرح
۲۱۵	۹-۱-۳ الگوی انفورماتیکی طرح جامع خود کار شدن نظام بانکی
۲۱۷	۹-۱-۴ اقدامات انجام گرفته
۲۱۸	۹-۱-۵ وضعیت پیاده‌سازی طرح
۲۲۰	۹-۱-۶ مشخصات و کاربردهای شبکه (VSAT) در نظام بانکی کشور
۲۲۲	۹-۲ ارکان بانکداری الکترونیک در ایران (بانکداری الکترونیک و اصلاحات راهبردی)
۲۲۲	۹-۲-۱ پرداختهای مبتنی بر کارت
۲۲۳	۹-۲-۲ شبکه شتاب
۲۲۳	۹-۲-۳ نظام تسویه بین بانکی مبادلات ارزی
۲۲۴	۹-۲-۴ شبکه سوئیچ عملیات فرد بانکی و بین بانکی
۲۲۴	۹-۲-۵ شبکه سوئیفت
۲۲۵	۹-۲-۶ شعب خود کار نظام بانکی کشور
۲۲۵	۹-۲-۷ دستگاههای خودپرداز
۲۲۶	۹-۲-۸ شعب دارای دستگاه کارت‌خوان
۲۲۶	۹-۲-۹ دستگاههای نقطه فروش
۲۲۹	۹-۳ نظام بانک و بانکداری در ایران
۲۳۲	۹-۴ جایگاه بانکداری الکترونیکی در نظام بانکی ایران

۲۳۸	۹-۵ آینده بانکداری الکترونیکی در ایران
۲۳۹	۹-۵-۱ تنگناها و مشکلات عملی شدن بانکداری الکترونیکی در ایران
۲۴۲	۹-۶ مسائل حقوقی بانکداری الکترونیکی در ایران
۲۴۳	۹-۶-۱ قانون تجارت الکترونیکی
۲۴۴	۹-۶-۲ طرح قانونی جرایم رایانه‌ای
۲۴۴	۹-۶-۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزار و آیین‌نامه اجرایی آن
۲۴۵	منابع

سخن مؤلفان

وقوع انقلاب صنعتی^۱، فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی کشورها، بنگاهها و افراد را از حالت سنتی خارج نمود و در یک روند به اصطلاح نوسازی^۲، با محصولات و فناوریهای صنعتی عجین ساخت؛ به عبارتی، در عصر صنعتی جدید^۳ کار و زندگی بشر صنعت - محور^۴ شد. این روند که با سرعت خارق العاده‌ای سراسر دنیا را تحت سیطره خود در آورد، با وجود برخی پیامدهای اجتماعی نه چندان رضایت بخش، فواید اقتصادی چشمگیری به همراه داشت؛ به گونه‌ای که توسعه روزافزون بنگاهها و کشورها و در نتیجه آسایش و خشنودی نسبی شهروندان را به ارمغان آورد. به طور قطع، ثمربخشی این رویداد بزرگ در جوامع توسعه یافته (صنعتی) و در حال توسعه (در حال صنعتی شدن)^۵، در سایه فراهم سازی بسترهای مورد نیاز و اتخاذ راهبردها و اقدامات مناسب دولتها و بنگاهها بوده است؛ در این میان می توان به نقش تأثیرگذار سیاستهای کارساز دولتها در زمینه بانکداری و نیز عملکرد (راهبردی و عملیاتی) شایسته بانکهای دولتی و خصوصی در ایجاد بستر مالی توسعه صنعتی کشورها، افزایش توانمندی بنگاهها و ارتقای رفاه شهروندان در دوره جدید اشاره کرد.

هر چند انقلاب صنعتی در عرصه های مختلف کار و زندگی نسبت به دوره قبل، تحولات خیره کننده ای ایجاد کرده و در یک کلام ساده، به طور حیرت انگیزی

-
1. industrial revolution
  2. modernization
  3. industrial (modern) area
  4. industry-based / industry-oriented
  5. developed (industrialized) and developing (industrializing) countries

باعث بهبود و تسریع عملکرد نظامهای فردی و اجتماعی شد، اما تحولات ناشی از انقلاب الکترونیکی در چند دهه اخیر به قدری وسیع، سریع و تأثیرگذار بوده است که دستاوردهای دوران صنعتی را به طور قابل ملاحظه‌ای تحت‌الشعاع قرار داده است. این انقلاب، جهانیان، به ویژه جوامع و بنگاههای پیشرو، را از عصر صنعتی فراخوانده و به عصر فراصنعتی (فرا نوین)^۱ وارد نموده است. در عصر جدید، زمان، سرعت، مکان و مسافت معنای تازه‌ای پیدا می‌کنند و با ارتباطات الکترونیکی^۲، دنیا به اجتماع مجازی^۳ نزدیک به هم و کوچکی تبدیل می‌گردد که مارشال مک‌لوهان آن را دهکده جهانی^۴ می‌نامد. در این دهکده فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به طور گسترده‌ای با فناوری اطلاعات و ارتباطات^۵ الکترونیکی در هم آمیخته و به عبارتی دیجیتالی شده است. امروز به مدد فناوریهای جدید و شبکه گسترده جهانی و به خصوص اینترنت، شبکه‌های خارجی و داخلی^۶، شاهد اقتصاد دیجیتالی، کسب و کار و تجارت الکترونیکی^۷، بانکداری الکترونیکی^۸ و غیره هستیم.

همان‌گونه که فایده‌مندی تحولات عصر صنعتی در سایه تدابیر سنجیده و عملکرد مناسب دولتها و بنگاههای جوامع پیشرفته آن زمان بود، عملکرد بهینه نظامهای فردی و اجتماعی در عصر فراصنعتی نیز در گرو شکل‌گیری، توسعه و تداوم بسترهای مورد نیاز، به ویژه در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، است؛ این امر خود مستلزم اتخاذ راهبردهای سازنده و انجام اقدامات کارساز دولت و بنگاههاست. با توجه به اینکه یکی از اساسی‌ترین بسترهای مورد نیاز برای عملکرد شایسته اشخاص و بنگاهها در هر دوره - به خصوص در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات - کارآمدی و به‌روز بودن نظام مالی و بانکی کشور است، صنعت بانکداری

1. post-industrial (post-modern) area

2. electronic communications

3. virtual community

4. global village

5. information and communication technology (ICT)

6. extranet and intranet

7. electronic business (e-business) and electronic commerce (e-commerce)

8. electronic banking (e-banking)

این قبیل کشورها توجه و تدابیر ویژه‌ای را از سوی دولتها و شرکتهای و مؤسسات مالی می‌طلبند تا ضمن برخورداری از منابع کافی، به مدیریت دانش‌محور و فناوریهای نو مجهز شوند، توانایی و قابلیت پاسخگویی و ارائه خدماتی مطابق با نیازها و خواسته‌های متقاضیان و مشتریانی (حقیقی و حقوقی) را داشته باشند که در اقتصاد و کسب و کار دیجیتال و در قالب تجارت الکترونیکی فعالیت می‌کنند. بدون تردید، این امر مستلزم تحقق بانکداری الکترونیکی متناسب با شرایط اقتصاد و بازار جهانی است، به گونه‌ای که دولتها بسترهای لازم را فراهم کنند و بنگاههای مالی قدرتمند در این عرصه وارد شده، با توان رقابتی بالایی به فعالیت بپردازند.

ایران با برخورداری از اقتصاد در حال توسعه، در چند دهه اخیر گامهایی اساسی در زمینه به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در عرصه‌های مختلف کسب و کار، به ویژه بانکداری الکترونیکی برداشته است که از آن جمله می‌توان به راه‌اندازی دستگاههای خودپرداز، خدمات نقطه فروش^۱، شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی (شتاب)، خدمات اینترنتی بانکها و غیره اشاره نمود. با وجود این، بانکداری الکترونیکی در ایران نسبت به کشورهای پیشرفته و پیشرو در این زمینه فاصله بسیار زیادی دارد که برای رسیدن به آن نیازمند همت والای فعالان صنعت بانکداری کشور است. تأکید چشم‌انداز بیست‌ساله بر دستیابی ایران به جایگاهی برتر در منطقه خاورمیانه و نیز تأکید برنامه چهارم توسعه بر اقتصاد دانایی‌محور و متعامل با اقتصاد جهانی و کسب و کارهای رقابت‌پذیر مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، از یک طرف نویدبخش حرکت‌هایی سازنده‌تر در زمینه توسعه تجارت الکترونیکی و بانکداری الکترونیکی است و از طرف دیگر توجه و تأکید ویژه بر فراهم‌سازی بسترهای راهبردی و عملیاتی تحقق بانکداری الکترونیکی توانمند، هوشمند و پاسخگو را ضروری می‌سازد.

با توجه به اینکه در راستای تحقق هر پدیده، اولین گام مؤثر هر حرکت سازنده‌ای وجود آگاهی و دانش نسبت به آن است؛ به نظر می‌رسد با عنایت به سطح

پایین دانش عمومی و تخصصی کشور در زمینه بانکداری الکترونیکی، توسعه دانش کاربردی در این زمینه گامی سازنده در زمینه تحقق بانکداری الکترونیکی تلقی شود. بر این اساس، در مجموعه حاضر تلاش بر این است تا مطالبی علمی و کاربردی در زمینه بانکداری الکترونیکی به نحوی ارائه شود که مورد استفاده اساتید، دانشجویان، مدیران و کارشناسان قرار گیرد.

خداوند منان را شاکریم که یاریگر به بار نشستن تلاشهای جمعی مان بود. همکاری و همدلی گروهی آقایان و خانمها دشواریها را بسی آسان و حلاوتها را بسی افزون ساخت؛ از همه این عزیزان به خاطر همراهی صمیمانه و تلاشهای بی‌شائبه‌شان تقدیر و تشکر نموده، آرزوی کامیابی روزافزون برایشان داریم. در اینجا لازم است از سازمان سمت که در طول دو دهه اخیر با چاپ کتابهای مربوط به علوم انسانی و اجتماعی خدمات شایسته‌ای به جامعه دانشگاهی کشور نموده است، تشکر کرد. از استاد محترم حوزه و دانشگاه حجت‌الاسلام جناب آقای دکتر هادی عربی مدیر محترم گروه اقتصاد سازمان سمت که زحمت اجرایی شدن این امر را به عهده گرفتند، تشکر می‌شود. ویژگی بارز هر تلاش علمی قابلیت نقدپذیری منصفانه آن است. هر چند تمام توان خود را وجهه همت خویش قرار دادیم تا مجموعه‌ای علمی، مفید و دارای ارزش افزوده برای مخاطبان گرد آوریم، از نگاه علمی و موشکافانه و نظرهای سازنده دانش‌پژوهان در بهبود این کتاب استقبال می‌کنیم.

حسین عباسی‌نژاد - مینا مهرنوش

اعضای هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران